

Myter og realiteter om kommunistene i 1940-41

TRJE
ALVORSEN

kivene i Moskva er åpnet. Det er på ti-
å revidere myten om at de norske
mmunistene så på tyskerne som næ-
allierte for Hitlers angrep på Sovjet-
jonen 22. juni 1941. Mange kommu-
ster møtte frem for å slåss mot tysker-
i april 1940, og Komintern i Moskva
itiserer senere LO-ledelsen for unn-
flenthet overfor okkuperen, skriver
ofessor i samtidshistorie Trje Alvor-
n ved Høgskolen i Lillehammer. Kro-
kforfatteren har forsket på emnet og
blisert resultatene i boken «Mellom
oskva og Berlin» i 1996.

Kommunistenes holdning og
politikk i Norge og andre ok-
kuperte land under den såkal-
Hitler-Stalin-pakten, fra 23. august
39 til det tyske angrepet på Sovjet-
jonen 22. juni 1941, har i alle år vært
omstridt og hissig diskutert spørs-
ål. Senest i april-juli i fjor kunne en
lge en slik debatt i Aftenpostens le-
rspalter.

Nå har stortingsrepresentant
orm Hernæs (h) tatt spørsmålet
p igjen samme sted (8. august). År-
ken er NKPs anke på avslaget om
bidrag fra et fond for informasjon
n krigstiden. Hernæs viser til NKP-
vedorganets standpunkt mot den
rske militære
otstandslinjen
ter 9. april 1940,
konkluderer
ed at NKP ikke
r få offentlige
idler til «sin så-
lte krigshisto-
». I stedet bør de «skamme seg».

Jeg skal ikke her gå inn i den debat-
n. Innlegget fra stortingsrepresen-
t Hernæs gjenspeiler imidlertid et
adisjonelt og seiglivet syn på kommu-
nistene i denne paktperioden som
er på høy tid å rette et kritisk sø-
lys mot. Dette gjennompolitiserte
spørsmålet bør nå bringes ut av de
olitiske skyttergravene og over i en
er nyansert diskusjon, basert på
en forskning som er gjort i senere år
ter at arkivene i Moskva ble åpnet.
r nærmere dokumentasjon av det
g i det følgende skriver, viser jeg til
n bok «Mellom Moskva og Berlin»,
m kom ut i 1996.

Først til realitetene. Det er riktig at
mmunistene i Norge og i andre
nd vurderte krigen som «imperialis-
sk» frem til 22. juni 1941, og at NKP
ter 9. april 1940 gikk imot regjerin-
ns militære motstand basert på al-

KRITIKK FRA MOSKVA: Fungerende LO-leder fra 28. september 1940, Jens Tangen (t.v.), ble sterkt kritisert for ettergivenhet
overfor tyskerne og NS-regimet i Komintern i Moskva. Ifølge kornikkforfatteren rammet kritikken også LO-juristen Viggo Han-
steen (t.h.), som ble henrettet av tyskerne 10. september 1941.

lianse med Storbritannia. Det er hel-
ler ingen tvil om at dette var en linje
som objektivt var i tysk interesse.

Det er også riktig at væpnet kamp
mot okkuperen ikke inngikk i kom-
munistenes politikk i denne perioden
frem til 22. juni 1941. Etter at krigs-
handlingene var slutt i juni 1940 og
NS-regimet ble opprettet i septem-
ber, satte dette i seg selv ikke kom-
munistene i noen særstilling i praksis.
Milorg var bare i sin vorden og baser-
te seg på militær motstand først ved
en britisk/alliert invasjon, mens ho-
vedtyngden av norsk motstand frem
til 1944 besto i ikke-voldelig motstand
mot NS' nazifiseringsfremstøt overfor
ulike deler av det norske samfunn.

Denne tesen om
at kommunistene
ikke tok opp mili-
tær motstand, må
modifiseres. Det
var mange kommu-
nister som møtte
frem for å slåss mot
tyskerne i aprilda-

gene i 1940, og det var fremtredende
kommunister som støttet mot-
standslinjen. Det var også en god del
kommunister involvert i militært re-
levant etterretningsvirksomhet ret-
tet mot Tyskland for Sovjetunionen
helt fra sommer/høst 1940. Det gjaldt
de såkalte «partisanene» i Finnmark,
men også i Sør-Norge var et tilsvaren-
de apparat i sving fra sommeren 1940,
under ledelse av NKPs sentralkomi-
tédemedlem Lars Nordbø.

Mer problematiske er andre på-
stander i innlegget fra stortingsrepresen-
tant Hernæs, som at kommuniste-
ne frem til 22. juni 1941 «spilte på
lag med angriperne og forræderne»,
og at nazistene frem til da var «kom-
munistenes nære allierte». Lignende
påstander har gått igjen i alle år og
har vist seg usedvanlig seiglivet. Det
har derfor også vært opplyst og ved-
tatt at kommunistene både hos oss

og i andre okkuperte land først kom
med i motstandsarbeidet etter 22. ju-
ni 1941. Men er påstandene riktige?

Noe samarbeid mellom den tyske
okkupasjonsmakt og NKP eksisterte
ikke. Det var helt andre og innflytel-
sesrike politiske, administrative og
økonomiske eliter okkupasjonsmakt-
en var opptatt av å etablere et prak-
tisk samarbeid med i Norge enn det
ubetydelige kommunistpartiet. NKP
selv følte tilknytning til Sovjetunio-
nen, ikke til Tyskland. Det er en ut-
bredt tankefeil å slutte at når NKP
var imot Storbritannia, så måtte par-
tiet være for Tyskland. Kommunis-
tene var imot begge. Tyske overvåk-
ingsrapporter viser at NKP'ere på in-
terne møter angrep okkupasjons-
makten.

Det var likevel trolig den nevnte
ideologiske tilknytningen til Sovjet-
unionen som var hovedårsak til at
tyskerne 16. august 1940 forbad NKP,
som første norske parti, lot tysk og
norsk politi besette avis- og partilo-
kaler, og lot en rekke kommunister
midlertid arrestere for å «pumpe»
dem for opplysninger og advare dem
mot videre politisk virksomhet. Også
foreningen Sovjetunionens Vennar
ble forøvrig forbudt og fikk sitt blad
stoppet samme dag. Vel fem uker se-
nere led som kjent de øvrige norske
partier utenom NS samme skjebne.
Ensretting og nazifisering fulgte.

Okkupasjonsmakten mente alvor.
Da NKP i Bergen i november 1940
holdt et større illegalt møte, ble en
rekke av deltagerne arrestert av Ges-
tapo. Flere endte i konsentrasjonsleir
i Tyskland. Noen kom aldri tilbake. Å
kalle kommunistene tyskeres «nære
allierte», slik stortingsrepresentant
Hernæs gjør, blir nok så meningsløst.

Når det gjelder påstanden om at
kommunistene «spilte på lag» med
«forræderne», dvs. NS, er følgende å
si: NKPs hovedorgan Arbeideren var
den første av Oslo-avisene som fikk et

nummer beslaglagt. Det skjedde 25.
april 1940, og årsaken var lederartik-
kel «Hvorfor landets styre ikke bør
overlates til NS». Den var et frontal-
angrep ikke bare på NS, men på den
fascistiske og nazistiske ideologi ge-
nerelt, med «jødeforfølgelser og andre
ekssesser». Den tyske okkuperen tok
signalet og reagerte deretter.

Det er slik klart at NKP fra begyn-
nelsen objektivt var en del av den bre-
de nasjonale front som avviste NS og
den nazistiske ideologi. Dette er vel
av motstandere blitt fortiet, men sjel-
den bestridt. Stortingsrepresentant
Hernæs er derfor nok så nyskapende
når han nå beskylder NKP for sam-
spill med NS frem til juni 1941.

Etter partifor-
budet forsøkte
NKP først og
fremst å holde på
sine posisjoner i
fagbevegelsen. Her
fant de i løpet av
høsten 1940 sam-
men i et realpoli-
tisk samarbeid
med hovedstrøm-
ningen innen DNA på en linje som ga
visse konjesjoner til okkuperen mot
å begrense den tyske innflytelsen,
holde NS utenfor og slik bevare mest
mulig av LOs selvstendighet. Arkitek-
ten bak denne linjen – og den som
fremfor alt sementerte dette samar-
beidet – var den senere motstands-
martyr, LO-juristen og eks-kommu-
nisten Viggo Hansteen.

Det eneste bevarte eksemplar av
NKPs illegale avis Kjensgjæringer –
fra januar 1941 – inneholder en rekke
angrep på NS, bl.a. for landsforræ-
dersk virksomhet for tyskerne. Også
de norske frivillige til den tyske SS-
enheten «Regiment Nordland» ble
angrepet som «forræderne». Den an-
ti-tyske frontstillingen var klar.

Når begynte NKPs motstands-virk-
somhet? Det avhenger av hvilke kri-

terier en velger. Kampen mot NS var
der fra begynnelsen – i april 1940. His-
torieprofessor Ole Kristian Grimnes
har påpekt at den fortsatt illegale
partivirksomhet etter august 1940 i
seg selv må kvalifisere for betegnel-
sen «motstand» fra dette tidspunkt.
Den anti-tyske begrunnelsen og
brodden var klar nok i januar 1941 –
og dette er det tidspunkt da belgiske
og franske historikere har fastslått at
«deres» kommunistpartier definitivt
hadde stilt seg på den nasjonale mot-
stands plattform. Det hadde vært
klare innslag av slik motstand allere-
de høsten 1940 – nå hadde disse vokst
til en dominerende plass.

Den politiske motstand fra kom-
munistene mot det tredje rikes plane
om en «nyordning» av Europa i sitt
bilde var altså en realitet helt fra 1940.
Det var den militære motstand som
først kom etter 22. juni 1941.

En annen vanlig feil i denne sam-
menhengen er å tro at det kom direk-
tiver fra Moskva om at kommuniste-
ne ikke skulle gjøre motstand i noen
former så lenge paktens sto ved lag.
Senest årets nye Norges-historie fra
Aschehoug opprettholder denne mis-
forståelsen. De direktiver som vi nå
vet gikk fra Kominterns ledelse i
Moskva til kommunistpartiene fra
sommeren 1940, viser at den voksen-
de anti-tyske frontstillingen i kom-
munistenes politikk høsten 1940 var i
samsvar med Moskvas ønsker. Direk-
tivene påla kommunistene å avgrense
seg klart fra okkuperen og ta opp
den politiske kamp på nasjonalt,
ikke-nazistisk grunnlag.

Det franske partiet fikk for eksem-
pel pålegg om å «skape passiv mot-
stand i de store masser og i alle for-
mer mot overfallsmennene». NKP ble

” Den voksende anti-tyske
frontstillingen i kommuniste-
nes politikk høsten 1940 var i
samsvar med Moskvas øns-
ker ”

28. juni 1940 bl.a.
pålagt å starte an-
ti-nazistisk agita-
sjon blant tyske
soldater og gene-
relt å «avsløre na-
sjonalsosialismens
sanne ansikt» og g
ut mot «enhver an-
ti-semittisk hets».

NKP skulle også
stille seg i spissen for kampen for fol-
kets nasjonale uavhengighet – men
uten å støtte Storbritannia.

Komintern ville også ha en klarere
nasjonal og anti-nazistisk linje i LO
enn som den ledelsen så ut til å følge.
Dermed kritiserte Komintern også
Hansteen og Arbeiderparti-flertallet i
LO-ledelsen for å gi for mange konse-
sjoner til NS og okkuperen. Dette er
altså det stikk motsatte av det bildet
som historiskskrivningen tradisjonelt
har formidlet – og som er utrolig seig-
livet.

Stortingsrepresentant Hernæs må
selvsagt si at mene hva han vil om
støtte til informasjon også om NKPs
motstands-virksomhet. Men han bør
basere sin argumentasjon på fakta og
ikke på myter.